

Sirkka Heinonen

Pandemia testaa suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuusresilienssiä

- **kurkistuksia koronapandemian lyhyen ja pitkän aikavälin hyviin ja huonoihin seurauksiin**

Koronaviruksen (covid 19) aiheuttama pandemia ravisutti ja ravisuttaa vielä pitkään Suomea ja koko maailmaa. Se toimii vedenjakajana aikaan ennen pandemiaa ja aikaan sen jälkeen. Pandemian eteneminen ja sen seurausvaikutukset sekä kriisin laukaisemat toimenpiteet ja suhtautuminen näyttäytyvät varsin erilaisina eri maissa. Pandemia testaa yhteiskunnan **tulevaisuusresilienssiä** – sitä miten hyvin yhteiskunta pystyy reagoimaan tilanteeseen, päättämään relevanteista toimenpiteistä ja nousemaan kriisistä. Tulevaisuusresilienssissä on kyse ensinnäkin siitä, miten ja millaisena yhteiskunta tulee ulos pandemiakriisistä sekä miten siihen johtaneita tekijöitä tunnistetaan ja miten sitä pystyttiin hillitsemään. Toisekseen, ja vähintään yhtä tärkeää tulevaisuusresilienssissä on oppia tapahtuneesta ja tapahtumien syy-seurausketjuista tulevaisuuden varalle – systemaattisen tulevaisuusajattelun ja holistisen proaktiivisuuden sekä epävarmuuksien ja riskien ennakkoinnin avulla.

Pandemia tulevaisuudentutkimuksen näkökulmasta

Ennen kaikkea koronapandemia pysäyttää ajattelemaan asioita laajemmalla – ja pidemmällä – perspektiivillä. Se kyseenalaistaa erittäin monia ilmiöitä laidasta laitaan: tehokkuusajattelun, kasvuajattelun, tuotantoketjujen nykyisen mallin, vapaan liikkuvuuden, terveydenhuollossa tehtävän priorisoinnin, kiinalaisten kosteat torit, vapaa-ajan lentoliikenteen ja vaikkapa ravintotottumukset. Suomi ei elä umpiossa. Suomen tulevaisuuteen vaikuttavat samat megatrendit, jotka vaikuttavat Euroopan ja koko maailman kehitykseen kuten esimerkiksi ilmastonmuutos, globalisaatio, urbanisaatio ja digitalisaatio. Väestönmuutos on myös megatrendi, mutta lisäksi se on kuvaava esimerkki siitä, miten sama megatrendi voi vaikuttaa eri puolilla maailmaa eri tavoin. Kehittyvissä maissa se näyttäytyy väestönmäärän kasvuna. Suomessa ja muissa teollistuneissa maissa kuten esimerkiksi Japanissa ja Koreassa se ilmenee väestön vanhenemisena. Kaikilla megatrendeilla on jokin sidos pandemiaan, sen syntyyn, leviämiseen ja hillitsemistoimiin. Kuitenkin globalisaatio nousee esiin *primus inter pares* –tekijänä. Kansainväliset kasvualat lentoliikenne ja turismi toimivat tehokkaana viruslinkona, jonka kautta virus levisi näkymättömänä eri maihin ja maanosiin aiheuttaen varsin nopeasti maailmanlaajuisen pandemian. Euroopassa pahiten ovat kärsineet Italia, Espanja ja Ranska, jotka ovat matkailun ykkösmaita ja erityisesti aasialaisten suosiossa. Pandemian vertailukohta on espanjantaudissa (influenssa A:n alatyypin H1N1), joka surmasi kymmeniä miljoonia vuosina 1918-1920. Aiempi esimerkki on kolmasosan Euroopan väestöstä pois pyyhkäissyt musta surma 1300-luvulla. Kuitenkin samankaltaisuuksien lisäksi on suuria eroja näiden kahden aiemman terveyskriisin ja koronaviruksen välillä. Virus covid19 levisi nopeammin, sitä koskevaa tietoa saatiin nopeammin ja sitä vastaan on alettu kehittää rokotteita.

Suomi on tulevaisuusorientoitunut maa ja tulevaisuusvaliokunnan tehtävänä on tunnistaa maamme tulevaisuuteen merkittävästi vaikuttavia ilmiöitä niin varhaisessa vaiheessa, että niihin voidaan vielä tarvittaessa vaikuttaa politiikan keinoin. Tällaisen proaktiivisuuden ja

vaikuttamisen lisäksi valiokunnan on hyvä vahvistaa maamme tulevaisuusresilienssiä ja sitä, että otamme oppia tapahtuneesta ja luotaamme monia eri vaihtoehtoisia tulevaisuuksia pyrkien vahvistamaan maallemme hyvinvoiva, terveellinen ja turvallinen tulevaisuus, samalla eliminoiden kielteisten kehityskulkujen eteneminen ja yllättävien tapahtumien lieveilmiöt.

Mikä on se uusi normaali, johon pandemian jälkeinen aika johtaa? **Yllätykset ovat uusi normaali** eli lähtökohtana on se, että elämme VUCA-maailmassa, jossa tapahtumat, suhdanteet ja ilmiöt voivat heittelehtiä (volatility), ympärillämme on jatkuvasti epävarmuuksia (uncertainty), asioiden keskinäinen kytkeytyneisyys on entistä voimakkaampaa (complexity) eivätkä tapahtumien ja ilmiöiden tulkinnat ole yksiselitteisiä (ambiguity) (ks esim Heinonen et al 2017). Emme voi välttää epävarmuuksia ja yllätyksiä, emmekä voi kontrolloida niitä, mutta sen sijaan voimme kehittää tulevaisuusosaamisen avulla niiden ennakointia, niihin valmistautumista, niiden muokkaamista vähemmän haitallisiksi. Tällainen yllätysten ja epävarmuuksien ontologinen hyväksyminen on haastavampaa ja ajattelutavan muuttumiselle haastavampaa kuin miltä saattaisi ensi kädessä vaikuttaa.

Pandemia muutostekijänä ja vaikutusketjujen katalysaattorina

Nyt yhteiskuntaamme ja koko maailmaa ravisuttava koronakriisin viitassa liehuva pandemia on tulevaisuutta dramaattisestikin muovaava muutostekijä. Tulevaisuus kehkeytyy vallitsevien, edellä mainittujen megatrendien ja trendien virtauksessa. Lisäksi tulevaisuuden muotoutumiseen vaikuttaa myös heikot signaalit - uudet oraalla olevat ilmiöt, joista ennakointiosaamisen avulla voi havaita merkkejä. Neljäs tulevaisuussignaaliryhmä ovat mustat joutsenet (Taleb 2007) ja villit kortit - yllättävät ja epätodennäköiset tapahtumat, joilla toteutuessaan on mullistavia vaikutuksia. Pandemia on tyypillinen tähän yllätyskategoriaan kuuluva tulevaisuussignaali - muita esimerkkejä ovat isot luonnonkatastrofit kuten tsunami Thaimaassa 2004 tai terrorismi-iskut kuten World Trade Centerin tuho New Yorkissa 2001. Talouselämän puolelta kuvaava esimerkki on asuntolainojen kovertama finanssikriisi vuonna 2008. Itse asiassa lukuisissa tulevaisuusverstaissa on kyllä hahmotettu yllättäen nousevaa pandemiaa ja WHO jo vuosia sitten on varoittanut tästä mahdollisuudesta. Pandemian mahdollisuus on ollut esillä olemassa olevana riskinä, joten se ei ole täydellinen musta joutsen (täysin odottamaton). Kuitenkaan lähes millään taholla ei ole ollut yksityiskohtaista strategiaa miten toimia sen sattuessa. Varsinaiset yllätykset voivatkin nousta pandemian moninaisista vaikutuksista yhteiskuntaan. Koronakriisi vaikuttaa kaikkiin toimijoihin yhteiskunnassa ja kaikkiin keskeisiin yhteiskunnan instituutioihin. Koronakriisillä on sekä fyysisiä (taloudellisia, ympäristöllisiä, tilallisia jne) että sosiaalisia (polarisaatio, syrjäytyminen) ja psykologisia (vuorovaikutus, huoli) vaikutuksia, joihin toimijoiden on reagoitava. Ongelmana on, että modernilla yhteiskunnalla ei ole kokemusta koronakriisiin suhtautumisesta - selviytymisstrategia oli luotava, kuten myös palautumissuunnitelma.

Kaaosteoriassa perhosvaikutus kuvaa pientä muutosta jossain puolella maailmaa (tässä tapauksessa Kiinan Wuhanissa), jolla voi olla massiivisia, arvaamattomia seurauksia toisella puolen maapalloa. Hyönteisen siipi heilahtaa ja aiheuttaa viikkoja myöhemmin tornadon (tai pandemian) jossain päin maailmaa. Koronapandemia on kuitenkin metaforana pikemminkin

maanjärjestys – se ravisuttaa äkillisesti ja aiheuttaa enemmän tai vähemmän tuhoa. Sen jälkijärjestykset ovat kuitenkin vieläkin arvaamattomampia ja niiden ennakointiin kannattaa paneutua, koska ne muuttavat maailmaa pysyvästi. Voimme ennakoida koronapandemian vaikutuksia, mutta se muodostaa ensimmäisen ponnahduslaudan pidemmän tähtäyksen ennakointiin, jossa luodetaan niiden vaikutusten mahdollisia jatkoaiikutuksia ja keskinäisiä kytkentöjä. Onnekkaimmassa tapauksessa maailma ohittaa viruksen huipun vuoden 2020 aikana. Mutta taloudelta, hallituksilta ja sosiaalisilta instituutioilta menee parhaassakin tapauksessa vuosikausia elpymiseen.

Itse asiassa sen sijaan, että edes puhuttaisiin "ennalleen palaamisesta", mikä merkitsisi paluuta asioiden entiseen tilaan, olisi viisasta suunnitella, mihin uuteen suuntaan sivilisaatio kulkee. Sekin tulee olemaan kuoppainen tie. Seuraavat 3–5 vuotta muistuttavat meitä siitä, että Covid19 tuli salamana kirkkaalta taivaalta, vaikka sen tuloa oli uumoiltukin.

Pandemian ennakointia ja vaikutusanalyysia

Seuraavassa hahmottelen pandemian vaikutuksia Suomelle, sen hyviin ja huonoihin seurausvaikutuksiin – lyhyellä 0-2 vuoden ja pidemmällä yli 5 vuoden aikatahtäimellä (kussakin ulottuvuudessa ensin lyhyt aikaväli ja sen alla pidempi aikaväli). Tämä perustuu ilmiöihin, joista on jo havaittua evidenssiä että ennakkoinnin pohjalla odotettavissa oleviin ilmiöihin ja mahdollisuuksiin. Järjestän vaikutustarkastelun systemaattiseen PESTEC-luokitukseen. PESTEC on ennakkoinnissa käytetty tulevaisuustaulukko, jonka tarkoitus on valottaa tutkittavaa kohdetta kokonaiskuvan saamiseksi monelta eri dimensiolt. Ne ovat P = poliittinen, E = ekonominen/taloudellinen, S = sosiaalinen/yhteiskunnallinen, T = teknologinen, E = ekologinen/ympäristöllinen, ja C = kansalaisiin, asiakkaisiin tai kulttuuriin (citizen/customers/culture) viittaava ulottuvuus. Jokaiseen ulottuvuuteen ennakoidaan – ei ennusteta - useampiakin vaikutuksia. Lopulta taulukon pohjalta voi valita eri dimensioilta tiloja (tila = yksi kuvattu vaikutus) ja yhdistämällä eri dimensioilta valittuja tulevaisuustiloja voi puolestaan laatia monia erilaisia skenaarioita. Taulukkoa voi myös syventää lisäämällä ennakoituja tai jo havaittuja vaikutuksia ja pohtia myös vaikutusten keskinäisiä kytkentöjä ja välillisiä vaikutuksia.

Vaikutuksia poliittisella ulottuvuudella (P)

Eri maiden hallitusten on reagoitava pandemiaan. Demokraattisissa maissa kuten Suomessa on havaittavissa, että lyhyellä tähtäyksellä hallitus on toimissaan saanut aikaan poliittisen konsensuksen. Pidemmällä aikavälillä tuo konsensus saattaa kuitenkin haurastua. Autoritaarisissa maissa päätöksenteko saattaa olla nopeaa ja tehokasta, mutta ei läpinäkyvää ja voi johtaa totuuden peittelyyn, liialliseen kontrolliin ja yksityisyyden suojan loukkaamisiin. Populismien nousua uumoiltiin yhtenä pandemian vaikutuksena, mutta sitä ei onneksi ole tapahtunut. Kansainvälisessä politiikassa pandemia on saanut aikaan myös solidaarisuutta. Toisaalta on nähty myös sitä, että suurvallan johtaja heittelee lonkalta epätieteellisiä neuvoja ja politiikkaa, jossa lietsotaan salaliittoteorioita. Epidemian vähättely, tieteenvastaisuus ja muiden päättäjien painostus ovat joissain maissa saaneet jopa poliittista kannatusta epätietoisuudessa elävältä kansalta. Geopoliittisesti pandemia saattaa pidemmällä aikavälillä synnyttää uusia koalitioita, jotka voivat reagoida tuleviin vastaaviin pandemioihin tai uhkiin yllättävästikin. Pidemmällä aikavälillä on riski, jos Suomi menee

mukaan näennäisesti toimivaan, mutta uhkia sisältävään toimintastrategiaan. Tai jos Suomi ottaa mallia läntisen naapurimaamme eettisestikin arveluttavasta viruksen vapaasta levittämistrategiasta. Huonoina puolina saattaa syntyä poliittista liikehdintää, joka tähtää murentamaan luottamusta poliittiseen päätöksentekoon. Vastaliikkeitä syntyy myös tiukkojen rajoitusten asettamisesta. Koronakapina saattaa syttyä, jos kansalaisten holhoaminen nähdään yksilön oikeuksia ja vapauksia rikkovana.

Vaikutuksia taloudellisella ulottuvuudella (E)

Koronakriisi havainnollistaa asioiden kytkeytyneisyyden. Terveydelliset vaikutukset johtavat suoraan taloudellisiin vaikutuksiin. Pandemian hillitsemiseen tähtäävät toimet ja rajoitukset johtavat yritysten toimintakyvyn, liiketoiminnan ja siitä saatavan tulon huomattavaan heikkenemiseen. Lomautuksia, työttömyyttä, konkurssseja seuraa – pitkä taantuma, jopa lama, ehkä uusi pula-aika. Erityisesti vientiteollisuus on vaikeuksissa. Joitain myönteisiä poikkeuksiakin on, esimerkiksi metsäsektorin yritykset eivät ole niinkään kärsineet. Päinvastoin, sellun kysyntä kasvaa pandemian aiheuttaessa ravintoloiden sulkemisia ja tilalle noutopalveluja, joissa käytetään pahvipakkauksia. Lisäksi verkkokauppa on räjähtänyt kasvuun ja tarvitsee pahvia. Polkupyörien valmistaminen on myös kasvuala pandemian johdosta – tartunnan välttämiseksi kannattaa vältellä joukkoliikennevälineitä. Hyvänä seurauksena voidaan pidemmällä tähtäyksellä ennakoida talouskasvua yrityksille, jotka valmistavat hengityssuojaimia tai muita eristyssuojavarusteita, sekä palveluille, jotka hoitavat esimerkiksi karanteenissa olevien tarpeita tai jopa tarjoavat viruksesta vapaita matkailupalveluja. Pidemmällä tähtäyksellä syntyy debatti talous vs hyvinvointi. Äärimmäiseen tehokkuuteen pyrkivä itseisarvoinen bruttokansantuotteen kasvattamistavoite saatetaan kyseenalaistaa ja korvata toisenlaisella talouslogiikalla ja jopa talousjärjestelmällä.

Kotitalouksien tasolla talous on saattanut heiketä työttömyyden kautta niin, että BKT-luvut ovat viimeinen asia useimpien ihmisten mielissä. Hallitusten ja yritysten kannalta velan kasvu on kuitenkin huolestuttava asia. Useat yritykset hotelli- ja ravintola-alasta lentoliikenteeseen kärsivät merkittäviä tulonmenetyksiä. Pakon sanelemana näillä aloilla syntyy myös innovaatioita - uusia tuotteita, palveluja ja toimintatapoja. Ravintolat tarjoavat noutoruokaa myös fine dining –kategoriassa. Niiden konseptiin kuuluu se, että ateriakokonaisuus on puoliksi valmistettu ja viimeistely tapahtuu tunnelmallisesti kotona. Uudet kuluttajaryhmät saattavat kokeilla tätä ruokailuvaihtoa ja siirtyä jatkossakin ko ravintolayritysten asiakkaiksi. Yritysten tukeminen ja elyvtyspaketit ovat tarpeen. Suomella on tuhannen taalan paikka suunnata elvytystoimet ja esimerkiksi korjausrakentaminen kohteisiin, jotka samalla hillitsevät ilmaston lämpenemistä. Liikenteen ja mahdollisimman monen muunkin yhteiskunnan sektorin sähköistäminen ja sähkön tuottaminen uusiutuvalla energialla tuottaa win-win –tilanteen - ratkaistaan yhtä aikaa kahden ison kriisin (pandemia ja ilmastonmuutos) ongelmia ja haasteita. On nähtävissä, että talouden heikkeneminen kehitysmaissa johtaa lopulta myös siirtolaiskriisin pahenemiseksi..

Globaali talousromahdus ja heikentynyt toimeentulo varmistavat sen, että ihmiset jatkavat muuttamistaan pois romahtaneista valtioista. Turkki on tehnyt selväksi, ettei se halua sijoittaa ikuisesti neljää miljoonaa Syyrian pakolaista. Persianlahden valtioiden tuen heikentyminen Egyptille ja Sudanille saattaa katalysoida muuttoliikkeen myös näistä maista. Siksi on odotettavissa, että siirtolaiskriisi Keski-Amerikasta Meksikoon ja Lähi-idästä ja

Afrikasta Eurooppaan kiihtyy jälleen. Laajemmin ottaen, jos ja kun rajat ylittävän liikkuvuuden pandemiarajoitukset poistuvat, miljoonat ihmiset yrittävät paeta "punaisen vyöhykkeen" alueilta eli maista, joissa ei ole riittävää terveydenhuoltoa, "vihreiden vyöhykkeiden" maihin, joissa se on parempi. Suomi voi kohta olla jälleen maa, johon pyritään suurella joukolla.

Vaikutuksia sosiaalisella ulottuvuudella (S)

Pandemialla on välittömiä terveydellisiä vaikutuksia – viruksen nopean leviämisen aiheuttamat sairastumiset ja kuolemat. Pandemian aikana muista sairauksista kärsivät eivät kuitenkaan lähde helposti hoidattamaan sairauksiaan niissäkään tapauksissa, joissa viivästys aiheuttaa vakavia seurauksia. Tästä syntyy pidemmällä aikavälillä piilevä hoitovaje ei-pandemia -tapausten hoitamisesta. Lisäksi huoli ja pelko aiheutuu mielenterveydellisiä ongelmia. Syntyy tulevaisuusahdistus – mitä jos itse tai omaiseni sairastuu ja jopa kuolee?

Hyvä asia pandemian aikana on se, että yhteiskunta voi monelta osin siirtyä etäläsnäölon moodiin. Ne työt, jotka eivät ole paikkaan sidottuja, voidaan tehdä etänä kotoa käsin. Etätyö poistaa myös työmatkat. Huono asia on se, että monella ei ole aiempaa kokemusta etätyön käytänteistä, jotka vaativat tiettyä erityisosaamista: hyvää organisointikykyä, ergonomista työtilaa ja joustavaa rytmittämistä työn ja kodin askareiden välillä. Yksin asuvilla puolestaan etätyö voi aiheuttaa syrjäytymisen tunnetta fyysisen työpaikan sosiaalisten käytäväkeskustelujen jäätyä pois. Liiallinen työn kuormittavuus voi myös korostua etätyössä. Huomaamattaan voi tulla tehdyksi enemmän työtä kuin varsinaisella työpaikalla, mikä saattaa nakertaa hyvinvointia uupumuksen tai stressin kautta. Etätyö voi myös luoda polarisaatiota, eriarvoisuutta siitä johtuen, että kaikissa töissä ei voida siirtyä etätyöhön. Tällöin etätyö voi näyttäytyä elitistisenä ja paikkatyö virukselle altistavana.

Myös kouluissa ja yliopistoissa etäopiskelumoodiin siirtyminen on toimintojen ylläpidon mahdollistaja. Suurena haasteena on lasten ja nuorten hyvinvointi tässä tilanteessa ja varsinkin silloin, jos kotioiloissa on turvattomuutta tai taloudellisia ongelmia. Nuorten eriarvoisuus korostuu, minkä takia oppimiserot voivat kasvaa. Oppimisen tukeminen on paljolti perheiden varassa, joissa vanhemmilla voi olla täysi työ oman työn etäorganisoinnissa.

Pidemmällä tähtäyksellä etätoimintojen moodi voi jäädä päälle. Nekin, jotka eivät aiemmin olleet tehneet etätyötä, huomasivat sen eittämättömät edut ja jatkavat etätyötä pandemian jälkeenkin.

Vaikutuksia teknologisella ulottuvuudella (T)

Siirtyminen lähes totaaliseen etätyöhön oli modernin tietoyhteiskunnan mahdollistama malli. Meillä on tieto- ja viestintätekniikkaa laajalta käytössä niin töissä kuin vapaa-aikana. Yliopistolla tehtävä opetus- ja tutkimustyö sekä hallinto ovat tietotyötä, joka soveltuu mainiosti myös etänä tehtäväksi. Etäläsnäölo voidaan toteuttaa yhteiskunnan eri sektoreilla, työn ja koulutuksen lisäksi vaikkapa kulttuurissa, urheilussa ja terveydenhoidossa.

Mitä investointeja voimme tehdä koronaviruspandemian vaikutusten torjumiseksi ja tulevaisuuden ohjaamiseksi vakaampaan ja kestävämpään suuntaan? Investoinnit

bioteknologiaan ja terveydenhuoltoon ovat ilmeisiä kohteita ja niissäkin siten, että yhdistetään etälääketiede ja paikalliset klinikat ja hoitolaitokset. Biotieteiden osalta uuden lääkkeen tuotantokustannukset ovat kaksinkertaistuneet aina kymmenen vuoden välein. Lääketieteessä rokotteiden kehittäminen nousee uudelle tasolle.

ICT-applikaatiot kännykässä auttavat virustartuntojen saaneiden tunnistamisessa ja jäljittamisessä. Pandemian hallintaan pyrkiviä innovaatioita syntyy niin ICT:n, digitalisaation, paikkatietojärjestelmien kuin kehittyneen tekoälyn alueilla.

Olemme menossa tietoyhteiskunnasta kohti digitaalista merkitysyhteiskuntaa. Teknologia auttaa meitä, mutta perimmäiset, tärkeimmät kysymykset koskevat ihmisyyttä ja ihmisen roolia osana luontoa ja suhteessa siihen miten ihminen teknologiaa käyttää.

Vaikutuksia ekologisella ulottuvuudella (E)

Lentoliikenteen vähetessä myös ilmansaasteet ja -päästöt siltä osin laskevat. Työmatkoja siirrytään tekemään joukkoliikenteen sijasta joko yksityisautoilla, mikä lisää päästöjä ellei kyseessä ole sähköauto, tai kevyen liikenteen osalta esimerkiksi pyöräillen, mikä vähentää päästöjä. Pandemian jälkeen pyöräily saattaa nousta suosituksi liikkumisen muodoksi – se on sekä terveellinen että ympäristön kannalta myönteinen, koska ei aiheuta hiilidioksidipäästöjä. Suomessa tosin ympärivuotinen pyöräily ei sääolosuhteiden vuoksi ole käytännössä mahdollinen ratkaisu kuin vain marginaalisen ryhmän kohdalla.. Yksityisautoilun osalta tulisi merkittävästi tukea sähköautoja ja pyrkiä koko autokannan sähköistämiseen. (Heinonen & Karjalainen 2019).

Luonnonympäristön kuten metsän, puistojen ja rantojen merkitys korostuu. Rajoitusten ja tartunnan pelosta fyysisten kontaktien vähentäminen on avannut ikkunat ja ovet luontoon ja liikuntaan. Jos luonnossa liikkuminen jää pysyväksi muodoksi niillekin, jotka eivät ennen pandemiaa niin paljon sitä harrastaneet, voidaan puhua jopa kansanterveydellisistä vaikutuksista. Viherrakentamiselle tulee myös uutta kysyntää. Kaupunkisuunnittelulle pandemiasta tulee kiintoisa haaste – miten lisätä kaupunkirakenteeseen viheralueita ja miten mahdollistaa kaupunkilaisille liikkuminen luontokohteissa ja kaupunkitilassa myös virusepidemian olosuhteissa.

Negatiivisena vaikutuksena voi olla se, että merkittävät talouden tukitoimet kohdistetaan terveydenhuollon resursseihin ja yrityksille, ja ilmastomuutoksen hillitsemiseen ja kestäväen kehityksen edistämiseen aiotut voimavarat vähenevät.

Vaikutuksia kulttuurisella ulottuvuudella (C)

Kulttuuriin kuuluvat tavat ja tottumukset sekä ajattelutavat ja ihmisten suhtautuminen luontoon, teknologiaan, uskontoon, muihin ihmisiin ja elämän ja kuoleman kysymyksiin sekä tulevaisuuteen. Reaaliaikaisen tiedonvälityksen ja globalisaation myötä tietoisuus maailman vakavista ongelmista ja kriiseistä välittyy jatkuvalla syötteellä tajuntaamme. Ilmastomuutoksen etenemisen ja supertekoälyn tuloon liittyvien tulevaisuuskuvien kohdalla on alettu puhua jo eksistentiaalisista riskeistä, jotka uhkaavat koko ihmiskunnan olemassaoloa. Viruksen värjäämä koronakevät syventää jo ennestään vallinnutta

tulevaisuusahdistusta, joka johtuu ilmastonmuutoksen ja konfliktien kielteisistä vaikutuksista. Kaikenikäisten on tärkeää säilyttää toivo tulevaisuuteen. Etenkin lasten ja nuorten kohdalla tulevaisuustoivon säilyttäminen on kriittisen tärkeää. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020).

Sinänsä virukset ja kuolema kuuluvat elämään ja niihin on opittava suhtautumaan. Kuolema on häivytetty modernista elämästä verhojen taakse. Lapsille ja nuorille voi olla traumaattista myös se, että siitä ei puhuta. Miten elää ja miten kuolla ovat eettisiä kysymyksiä ja ne voitaisiin nostaa julkiseen keskusteluun pandemian jälkeenkin. Pandemian kohdalla tuntuu välittämiseen ja hoivaan panostavalle kulttuurille vieraalta ajatukselta, että ihminen joutuu kuolemaan yksin ilman läheisten läsnäoloa. Hautajaisten järjestämisessä rajoitukset 10 ihmisen maksimista rajaavat useissa perheissä läheisiäkin sukulaisia pois. Vastaavasti häitä, merkkipäivien viettoja ja kastetilaisuuksia on joko jouduttu järjestetään tiukkojen rajoituksen puitteissa tai mahdollisuuksien mukaan lykätty pandemian hiipumisen aikaan.

Monelle pandemian aiheuttaman ahdistuksen ja pelon sekä toisaalta muihin ihmisiin fyysisen etäisyyden pitämisen aiheuttaman tylsistymisen lieventämiseen on auttanut luonnossa liikkumisen ja luonnon ilmiöistä nauttimisen lisäksi taide ja kulttuuri. Kulttuuri- ja taidetapahtumat siirtyivät myös verkkoon samoin kuin työ ja opiskelu. Kirjaston sulkeutuminen pandemian takia on ollut monelle raskasta, mikä kertoo kirjastojen syvästä merkityksestä kansalaisille henkisen hyvinvoinnin lähteenä. Myös museoissa käymisen ja kirkollisten tapahtumien merkitys ihmisille on todennettu. Kulttuuriin liittyvänä asiana on mainittava myös survivalismin kiinnostuksen kasvu. Itse tekeminen ja omavaraisuus ovat aiheita, joiden tiimoilta haetaan yhä enemmän tietoa. Pandemian aiheuttamien rajoitusten myötä on hyvä pysähtyä ajattelemaan, mitä pitää elämässä tärkeänä. Pysähdys antaa sijaa myös hitaan elämän (slow life) kulttuuriselle mallille. Kaikkea ei tarvitsekaan tehdä tehokkaasti ja tiukalla aikataululla. Hitaan elämän malli pandemian pakottamana johdattaa monet mökkeilyn pariin virusvapaalle vyöhykkeelle nekin, jotka eivät aiemmin ole mökkeilystä perustaneet. Periferiasta voikin tulla turvapaikka tiheään asutuille kaupunkilaisille. Eräs pandemian vaikutuksista voikin kytkeytyä maaseutu/kaupunki-ajattelun uudelleen mietintään ja kahtia-asettelun purkamiseen.

Uudelleen ajattelun paikka

Tämän pandemian ja sen aiheuttamien huolestuttavien talousvaikutusten aikana ihmiskunta on saanut ensimmäisen globaalin ”aikalisänsä”. Meidän tulisi ajatella uudelleen kaikki instituutiot. Osaammeko käyttää tämän pysähdyn suomen ajan viisaasti? David Korten (2020) on kiteyttänyt ihmiskunnan tärkeimmäksi tehtäväksi kyseenalaistaa BKT: itseisarvoinen kasvattaminen ja sen sijaan satsata varmistamaan sekä ihmisten että planeetan hyvinvointi. Pandemia on kiinteästi sidoksissa tähän nexukseen. Samalla voimme miettiä, mikä ei muutu ja minkä emme haluakaan muuttuvan? Ihmiset ovat sosiaalisia eläimiä. Meidän tarpeemme inhimilliseen vuorovaikutukseen ja luonnonyhteyteen ei vähene. Solidaarisuus, auttaminen ja hoiva ovat ominaisuuksia, jotka tekevät ihmisestä ihmisen.

Politiikkasuosituksia

Pandemian jälkihoitoon ja sen aiheuttamiin seurausvaikutuksiin paneutuminen on oppimisprosessi. Oppimista tapahtuu myös virheiden ja erehdysten kautta. Seuraavassa on joitain suosituksia politiikkatoimenpiteiksi pandemian jälkeiseen Suomeen:

- yhteiskunnan tulevaisuusresilienssiä on vahvistettava (esimerkiksi hallituksen tulevaisuusselontekoprosessissa kiinnitettävä enemmän huomiota villeihin kortteihin ja mustiin joutseniin)
- ennakointi ja tulevaisuusajattelu kouluihin ja oppilaitoksiin uutena oppiaineena, myös varhaiskasvatukseen
- panostettava innovaatiojärjestelmän kehittämiseen ja toimivuuteen ja siten, että innovaatioilla ratkaistaan kompleksisia ongelmia
- tutkimuksen ja koulutuksen resurssit turvattava
- keskinäistä riippuvuutta tulee vähentää tehokkuuden maksimoimiseksi luoduista haavoittuvista ja pitkistä toimitusketjuista
- kansainvälistä yhteistyötä ja yhdessä oppimista yhteisestä pandemiaongelmasta tulee kehittää
- reaaliaikainen, tosiasiapohjainen ja läpinäkyvä tiedonvälitys varmistettava
- hallituksen päätöksenteon perusteiden julkistaminen on avattava kansalle
- maamme huoltovarmuuden varmistaminen kriisien välilläkin
- omavaraisuuden lisääminen kaikissa toiminnoissa, etenkin ravinnontuotanto ja energia
- koko yhteiskunnan sähköistäminen uusiutuvaan energiaan perustuen
- vertaisuuden ja vapaaehtoisuuden tukeminen

Taulukko 1. PESTEC-taulukko koronapandemian seurausvaikutuksista

		Myönteisiä-seurausvaikutuksia			Kielteisiä-seurausvaikutuksia		
P	0-2-v ¹ ...	konsensus	...	...	vastareaktiot	...	autoritaarisuus
	1 5-v>	politiikan-paluu- yhteisten-asioiden- vakavaksi-hoidoksia	1 ...	1 ...	luottamus- hallitukseen- hiipunut,- koronakapinat	populismia	Kontrolli-yksilön- yksityisyyttä-ja- tietosuojaa- loukat
E	1 0-2-v	Jotkut-alat- menestyvät	Maahanmuutto- tuo-työvoimaa	BKT-talouden- ainoana-mittarina- kyseenalaistetaan	Lomautuksia	Kassakriisejä	1 ...
	1 1 5-v>	Uusia-innovaatioita-ja- kasvualoja- hyvinvoinnin,- terveyden-ja- liikkumisen-aloilla	Maahanmuutto- hallitsematonta	BKT- vs -hyvinvointia	Työttömyyttä	Konkurseja	1 ...
S	1 0-2-v	Vertaisapu-ja- yhteisöllisyys	Voimaistuminen- etätö-ja- koulutuksen-avulla	1 ...	Fyysisen- sairastumispelon- tai-eristyksen- aiheuttamat- mielenterveysongel- mat	Ei-hakeuduta- hoitoon- tavanomaisissa- sairauksissa	Etätö-epäso- pivuus
	1 5-v>	Yksinasuvien-ja- vanhusten- avuntarpeita- seurataan-tarkemmin	Etätö-ja- etäkoulutusmoodit- tulevat- pääsääntöisiksi	1 ...	1 ...	Pitkittynyt-hoidon- saanti-aiheuttaa- kustannuksia-ja- ongelmia	Kotona-syömis- tai- juomishäiriötä,- kotiväkivaltaa
T	1 0-2-v	Etätoiminnot- mahdollistavat- poikkeusajan- toimintaa	ICT-ja-digitalisaatio- on	Bioteknologia	Teknologia- mahdollistaa- tietosuojaloukkauk- sia	1 ...	1 ...
	1 5-v>	Etätoiminnoista- normaali-käytäntö	Paikkatietojen- yhdistäminen-big- dataan-ja-tekoälyyn	Uusien-lääkkeiden- saanti-markkinoille- aiempaa- nopeammin	Teknologiaa- käytetään- valvontaan- enemmän-kuin- mahdollistamiseen	1 ...	1 ...
E	1 0-2-v	Lentoliikenteen- päästöt-jaivä- poist	Pyöräilyn-suosio- nousua	Luonnon-arvostus	Terveystieteiden- ja-yritystutkimus- resursseja-jättäen- vähemmälle- ilmastotavoitteita	1 ...	1 ...
	1 5-v>	1 ...	Kevyen-liikenteen-ja- sähköautoilun- nousua	Luonnon- ekosysteemien- arvostus	Ei-ymmärretä- ilmastokriisin-ja- pandemian- kytköstä	1 ...	1 ...
C	1 0-2-v	aikaisä-ajatella- "kaikki-uusiksi"	hitaan-elämän- edut,-mökkeilyn- suosio	taide,-kulttuuri,- kirjastot,-museot- tärkeässä-roolissa	tulevaisuusajattelu- n-lamaautuminen,- ymmällään-olo	näköalattomuus-tai- haluttomuus- ajatella-asioita- uusiksi	1 ...
	1 1 5-v>	tulevaisuustoivon- säilyttäminen	maaseudun-aseman- vahvistuminen- aluepolitiikassa	1 ...	tulevaisuusaahdistuk- sen-syveneminen	paluu-vanhoin- terveyttä-ja- ympäristön-laatus- heikentäviin- käytäntöihin	1 ...

LÄHTEET

Heinonen, Sirkka (ed) (2020). Interview of Karlheinz Steinmüller On the deepening VUCA World and Surprises by Sirkka Heinonen at Finland Futures Research Centre (FFRC), Helsinki 2020. Audio and text:

https://www.utu.fi/sites/default/files/public%3A//media/file/On_Risks_and_Surprises_in_the_VUCA_world-Transliteration.pdf

Heinonen, S., Karjalainen, J., Ruotsalainen, J. & Steinmüller, K. (2017). Surprise as the New Normal – Implications for Energy Security. European Journal of Futures Research (2017) 5: 12. <https://doi.org/10.1007/s40309-017-0117-5>

Heinonen, Sirkka & Karjalainen, Joni (2019). Electrification in Peer-to-Peer Society. A new narrative for Sustainable futures. FFRC Publications 1/2019.

Khanna, Parag & Khemka, Karan (2020). The coronavirus butterfly effect: six predictions for a new world order. 25.4.2020.

Korten, David (2020). Wellbeing versus GDP: The Challenge and Opportunity of Human Development in the 21st Century.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020). Tutkijoiden näkemyksiä koronaepidemian vaikutuksista ja tarvittavista toimenpiteistä. 3.4.2020

Taleb, Nassim (2007). Black Swan. The impact of the highly improbable. Random House.